

Spory poddaných s vrchností na jamenském panství ...

Jamenské panství náleželo od roku 1626 jihlavské jezuitské koleji. Po zániku jezuitského řádu v roce 1780 se obec Jamné stala majetkem tzv. studijního fondu. V roce 1789 byly statky dány v dědičný nájem Václavu Kalcherovi za ročních 3126 zlatých. Obnos byl později snížen na 3038 zl. V roce 1800 Kalcher přepustil nájem Janu Nussbaumovi, jehož vnuk v roce 1849 koupil od fondu panství o výměře 500 ha lesa, 250 ha polí, luk a rybníků za 26 000 zl., splatných ve dvaceti ročních lhůtách.

Po zrušení vrchních úřadů v roce 1848 byly zachované listiny a knihy jamenského panství uloženy na zdejší sýpku, kde bez roztržidění byly naházeny na hromadu. Z té si mnozí občané odnášeli domů papíry na podpalování; myši a kočky v nich nerušeně řádily téměř celé půlstoletí.

Když byl v roce 1905 jmenován jamenským farářem P. Bohumil Simonides, mnohé záznamy – ty, co zde zůstaly – zachránil, přetřídil a nechal odvést do tehdejšího jihlavského archivu. A tak z nich můžeme vyčíst nejen dávné zprávy o životě zdejších Cikánů, ale i mnohdy trudné chvíle poddaných pod nevládným správcem zdejšího panství. Těžký život a útisk od vrchnosti, kterému byl poddaný lid vydán, vedly mnohdy k neshodám, rozepřím a povstáním; dokládá nám to celá řada zápisů. Některé z nich si v následujících řádcích připomeňme.

Roku 1777 vedou jamenští stížnost, že jim vrchnost zakazuje pastvu v lese: *„Vaše Excelence, vysoce urozený říšský hrabě, nejmilostivější pane! Vaše říšská hraběcí Excelence, ráčíž naši v nejhlubší a nejpoddanější poslušnosti podanou prosbu vyslyšeti: celá jamenská obec užívala od nejstarších časů některých obecních a selských lesů k potřebě pastvy, a nikdy jim v tom od předešlých vrchností nebylo bráněno. Také je o tom na jamenském kanceláři spis, jehož opis má býti v našich rukách, my jsme ale do našich ruk nic nedostali. Spis ten se nezachoval. Nyní se nám taková pastva od kanceláře zakazuje, pročež nuceni jsme dobytek na lukách pásti a tím se nám pro zimní dobu sena nedostává. Jak pak budeme moci povinnou panskou robotu a práci na našich polích s dobytkem konati? Osmělujeme se tedy Vaši říšskou hraběcí Excelenci co nejponiženěji prositi, aby nám ráčila dovoliti, bychom jako dříve v lese pásti mohli. Bůh všemohoucí to Vaši Excelenci sám odplatí a my se svými ženami a dítkami denně prosíme, by Bůh dal Vaši Urozené Excelenci zdraví a dlouhého panování a zavazujeme se k nejpoddanější poslušnosti.*

V nejponiženější poslušnosti poddaní: p o d p i s y

Jak byla stížnost vyřízena, není známo, listina se nezachovala.

Roku 1778 nařízeno krajským úřadem, aby rychtáři, purkmistři a konšelé všech obcí se dostavili do kanceláře v Jamném a tam dosvědčili: „... *jestli a co, pak kdo a kdy od časů rektifikační komise (r.1750) od jejich katastrálních gruntů za předešlé jezuitské vrchnosti, jak udali, jim odňato a odebráno bylo?*“ Na to všichni odpověděli: „*Nemůžeme dokázati, že by nám od časů rektifikační komise něco odňato neb ubráno bylo. Jedině z dědiny Jamného Šimon Šandera v naší přítomnosti prohlásil, že jemu z panského t.zv. Šanderského rybníka za časů jeho otce nějaký les byl odebrán. Pročež tuto odpověď všichni svých jmen podpisem, že tomu tak jest, s dobrým svědomím potvrzujeme a dosvědčujeme.*“ L.S.: *Josef Zdarsa, rychtář, Ignác Varhaník, purkmistr, Jiří Kudrna, konšel, Šimon Strnad a Josef Polák – sousedi jamenští.*

Dne 18. dubna 1783 oznamuje vrchní úřad jamenský krajskému, že Lipinští dosud vždy řádně robotu konali. Až teprve onehdy Josef Neubauer, domkař na Lipině, jenž se právě vrátil z vojny, odepřel robotu a byv zavolán na kancelář, prohlásil: „*Ať do mne a mé chalupy hrom udeří, já víc robotovat nebudu!*“. Krajský úřad odpověděl, by Neubauerovi byla dána železa a byl poslán do Jihlavy.

Dne 13. března 1784 vydal zemský gubernátor zdejšímu vrchnímu úřadu tajný výnos, dle něhož v sousedním kraji čáslavském a táborském se jeví vzpurný duch při konání roboty a odvádění peněžitých dávek. Dále, že se vysílají agenti do sousedních krajů, by popuzovali k trestnímu povstání poddané proti vrchnosti. Tajně se sděluje, by vrchnost s mírností přicházela poddaným vstříc, při tom ale dávala pozor na ony agenty ve vší tichosti a jestli co zpozoruje, by je hned podrobila výslechu a krajskému úřadu podala zprávu....

Roku 1790 stěžuje si u krajského úřadu Marie Švejdová, že se od ní žádá robot 70 dní s jedním potahem, ač její čtvrtka před 23 lety byla rozdělena – druhý díl převzal Tomáš Strnad. Stížnosti krajský úřad vyhověl.

Roku 1791 stěžuje si František Vokurka z Meziříčka, jenž se vrátil z vojny, že byl 4 roky na vojně a za tu dobu musí platit vrchnosti 6 zl. za robotní povinnost – byl povinen robotou 13 dní ročně. Krajský úřad uznal, že sice vrchnost je oprávněna, ale má se uvážiti, že byl vojákem, stál před nepřitelem a byl odveden z vůle vrchnosti. Dále, že žena se 4 dětmi žili bez pomoci a ochrany a proto se očekává, že vrchnost tak věc zařídí, by se necítil utlačěným.

Roku 1801 stěžovali si někteří poddaní, že vrchnost nezachovává poddaných smluv a uvaluje na poddané nové závazky. Krajský soud odpověděl: „*Kdo a jak má robotu konat, ukazují nejvyšší předpisy a seznamy a ty se musejí zachovávat nejen od poddaných, nýbrž i od vrchnosti. Je-li tedy u tamněj-*

šihó statku robotní úmluva, má se vrchnost dle ní řídit a poddaní mohou býti držáni k závazkům, které měli za posledního dědičného nájemce, ale všech robotních závazků a robot, jichž dříve nebylo, jest se co nejpečlivěji vystříhati, a to tím více, protože při nějakých nedorozuměních neb nepokoji poddaných by byl statek k nejprůisnější zodpovědnosti držen a při nesprávném ukládání břemen průisně potrestán.“

Roku 1804 vedou poddaní jamenského panství stížnost proti dědičnému nájemci Janu Nussbaumovi :

„My poddaní jamenského panství z vesnic Jamného, Rybného, Věžnic, Řehořova a Meziříčka ve své nouzi prosíme o pomoc a ochranu slav. c.k. úřadu. Příčinou toho je, že jamenský nájemce Jan Nussbaum s námi všemi od největších do nejmenších proti všemu právu jedná a na nás jako ode všech instancí opuštěné pohlíží.

1. Svrchu jmenované obce daly si minulé zimy od p. nájemce vyznačiti kmenové dříví a třikráte ho v lese žádaly, jak draho je bude prodávat. Konečně dostaly odpověď: „Nestarejte se, budu s vámi jednat jak s poddanými.“ Ale při výplatě dřeva šlo to jinak, my jsme je museli nezvykle draho platit, zkrátka tolik, co žádal. Tak zv. trám, z něhož je sotva jedna a jedna polovina sáhu dříví, za 10 zlatých, ač by byl dosti drahý za 5 zl. A když jsme řekli: „...vzpomeňte si, co jste nám v lese řekl“ – odpověděl: „Ano, budoucně budete platit ještě víc! Neboť já jsem vrchnost a mohu dělat, co chci!“

2. Při pronajímání bylo nám p. komisařem zaručeno, že se nám dovoluje, bychom si z panských lesů, jak to bylo dříve za státní správy, brali vršky, suchary a chrastí, které zůstávají ležeti a hnijí a abychom si vydobyli pařezy. Cena za sáh byla pro nás stanovena za jeden zl. 15 kr. a pan nájemce nás hned ujistil, že nic nového nebude zavádět, nyní však je vidět a slyšet více nového, než jsme mohli očekávat. Za sáh dříví v lese, který také bývá špatně vyrovnán, platíme 4 zl. V lese se nesmí nikdo ukázat. Za vršky, suky a chrastí musíme platit krvavý peníz.

3. Prosili jsme p. nájemce, bychom za peníze si mohli hlouběji v lese nahrabat stlaní pro ubohý dobytek, poněvadž letos je málo slámy, a tu trochu, co máme, musíme dát táhnoucím vojákům, by nemuseli spát na holé zemi, ale všechno marné. Ani za peníze není k dostání.

4. Když v létě následkem horka neb much dobytek hlídači uteče a v houštině hledá úkrytu, přijde hajný neb lesník, schytne jej a musíme platit pokutu za kus jeden zlatý 30 kr., ač škoda neobnáší ani jeden krejcar.

5. Pan nájemce pravil, že musí lesů šetřiti, ale bohužel jak on si počíná, to není šetření, ale ničení lesa. Sotvaže tráva v kultuře vyroste, pošle tam sekáče a ti často s trávou požnou tisíce mladých stromků. Jen letos odvezli z Řehořova 40 fůr sena. A tak se stane, že za pár let nebude ani dříví k dostání. Pro-

tože pan nájemce, aby měl hodně trávy, takto ničí mladé stromky, má z toho komorní statek jen škodu. Jsou tomu tři roky, co dal nájemce kus lesa vykácet, kde dnes mohly býti pěkné latě do chmelnice a místo toho je tam louka. Tak brzy se bude říkat místo „řehořovské lesy“ – „řehořovské louky“! To se ale děje, protože není žádného dohledu na lesy a proto nájemce může směle říci: „Já jsem vrchnost a mohu dělat, co chci.“

6. Když pan nájemce neví, jak by nás utlačoval, nechce od nás přijmout peněz za robotní oves, ač roku 1788 bylo výslovně v kontraktu uznáno, že máme-li o oves nouzi, můžeme za něj dát peníze 45 krejc. 3 denáry za míru. A při té letošní neúrodě, kdy sami platíme za míru ovsa 2 zl. 36 kr., povstává nám z toho hrozná škoda a tak nás znovu utlačuje. Protože všechny uvedené věci na pravdě spočívají a počínáním p. nájemce lesy v krátké době budou zničeny, prosíme slavný krajský úřad, by sem byla vyslána komise, která by se přesvědčila o pravdivosti a nás od toho utiskování osvobodila.“

V Řehořově dne 8. prosince 1804. (Podpisy rychtářů, purkmistrů a konšelů všech obcí.)

Tuto stížnost vyřídila c.k. komorní zemská komise následovně: „Nájemci při stoletém turnu se dovoluje káceti ročně 7 jiter. Tráva v pasekách se nesmí žítí. Co nejdříve přijde komisař, by se přesvědčil, zda lesní hospodářství se děje dle předpisů a shledá-li nějaké poškození, bude nájemce povinen škodu nahraditi!“

Roku 1806 stěžuje si vrchní úřad krajskému úřadu, že poddaní, ačkoliv dle posledního patentu jsou povinni za jistou odměnu přijíti do práce, kdykoliv se jim vzkáže, často ani z jedné dědiny se nedostaví. Ačkoliv letos o žních se platilo 15, ano i 24 krejcarů, aby se obilí nezkazilo, přece nikdo spíš nepřišel, až sami vše na svém sklidili, čímž nájemci vznikla veliká škoda. Ze všeho vysvítá, že poddaní uznávají z aboličního patentu jen peněžité dávky za robotu, oves a dříví, ječmen a pak hony. Ale nechtějí uznati, že jsou povinni jíti za mzdu do práce, když vrchnost potřebuje. Tento odstavec také nechtějí podepsati... „Žádá se tedy krajský úřad, by je k tomu donutil, neb nájemce nemoha svými potahy pole řádně obdělati, trpí hroznou škodu, ač nájem musí řádně platiti...“ Na tuto stížnost odpověděl krajský úřad, aby byli předvoláni z každé obce rychtáři a dva sousedi do kanceláře, kde jim vrchní úřad připomene jejich povinnost. To se také stalo. Rychtáři však, jimž byla předložena listina, kterou se měli zavázat za celou obec, že budou určené práce vykonávat, nechtěli podepsat, protože prý „...nemají práva a moci, něco za ostatní podpisovati, zvláště, když jsou všichni přetěžováni robotou!“

Roku 1807 došlo k novému sporu. Dne 18. dubna oznamuje rybenský rychtář, že nařídil sousedům, aby jeli na panské pole. Ti však odpověděli: „...za tak nepatrnou mzdu pracovati nebudeme!“

Roku 1808 podává věžnický rychtář výkaz prací a dodává: „...když pan Kalcher (nájemce panství) se nám za pána představoval, řekl, že ne jako pán, ale jako vlastní otec chce s námi býti. Však ale ta otcovská láska přestává. Jestli kdo v lese něco sebere neb o něco zavadí, hned se mu za to veliká pokuta na-
loží.“

Roku 1810 oznamuje vrchní úřad krajskému úřadu, že bylo vzkázáno do „Rybníka“ (Rybného) a do Věžnice, aby poslali na 23. července deset ženců na seno, ale přišla odpověď, že za tu mzdu nepůjdou. „Ač se čeká, že skoro každý se svou prací je doma hotov, ač se dává vyšší mzda, než kontrakt předpisuje, poddaní nejdou a seno na lukách hnije. Také o žních řekli, že nepřijdou.“

Roku 1812 chtěla jamenská vrchnost, aby obce podepsaly nové robotní kontrakty. Rychtáři však podpis odepřeli... /viz odpověď v následujícím roce/.

Roku 1813 totiž sděluje krajský úřad: „Základem poměru mezi vrchností a poddanými je kontrakt z roku 1788, který poddaní za pravý a řádný uznali. Namítají-li, že § 8 o pracích za mzdu ve svých knížkách nemají, ničeho na věci nemění. Na druhé straně mají však poddaní pravdu, že se mluví v kontraktu jen o ruční práci, neboť kontrakt o tažní práci nemluví a také nízká mzda ukazuje pouze na práci ruční. Protože vrchnost má ročně právo na 1688 dní a mimořádně 170 dní ruční práce za mzdu, má hledět, by se dni dle poměru na jednotlivé obce rozdělily, by obec viděla, kolik dní ročně na ni připadne, a aby se bral ohled na hospodářské práce poddaných. Co se týká tažné práce, nemohou k ní býti nuceni. Ale protože dříve také někdy ji konali, může vrchnost učiniti dobrovolnou úmluvu, zvláště když obce prohlásily, že se nevzpírají v čas potřeby dle možnosti k tažní robotě. Kdyby se však obce bránily konati za kontraktní mzdu povinné ruční práce, budou k tomu přísnými prostředky donuceny!“

Dne 7. února 1817 vybízí krajský úřad vrchní úřad: „...by hleděl nenápadným a opatrným vyzvídáním vyzvědět, kdo podpichuje a podněcuje poddané k odporu.“ Dne 14. února téhož roku vedou poddaní stížnost k zemskému úřadu v níž udávají: „Patentem z roku 1788 upraveny naše poměry. Každému poddanému dána knížka poddanských dávek, opatřená pečeti a podpisem aboliční komise. Dle těchto knížek je na příklad Jiří Varhaník povinen místo dřívějších povinností odvádět 1 zl. 29 kr. činže, 24 kr. za naturální dávky, 14 zl. a 10 kr. robotních peněz, 10 mír robotního ovsa, dovésti 12 mír ječmene z Třebíče, poslati honce na 3 roky na hon, nebo dáti za míru ovsa 45 kr., za dovoz míry ječmene 21 kr., anebo místo toho dovésti 12 sáhů dříví z Řehořova. Bylo dovoleno místo ovsa dáti peníze, ač byl oves drahý. Když roku 1796 nastoupil Václav Kalcher, žádal oves. Jak si však počínal a jak nás utlačuje Jan Nussbaum, přesahuje vše. Proto jsme nuceni hledati ochrany u zemské vlády.“

Roku 1798 byl nám předložen nový robotní kontrakt k podpisu. Nemohli jsme však podepsat pro § 8 (práce za mzdu), protože patent z r. 1788 v těchto závazcích mlčí. Od roku 1801 nás ale k těmto pracím nutí, a protože se nechceme podrobiti, udal nás několikrát u krajského úřadu, odkud již kolik komisí dojelo a my trpíme velkou ztrátou dostavováním se na kancelář. Letos, ač je rok neúrodný, takže mnozí ani 9 měsíců chleba neviděli, ač pro stále deště nemožno tu trochu vlastního obilí sklídit, naléhá stále nájemce a denně, ba v hodinách jsou stále exekuce, by lidé pro dvůr pracovali. Jsme ochotni jako bližnímu z lásky dle možnosti pomoci a pracovati, ale nutit se nedáme!”

Roku 1817 oznamuje 30. září vrchní úřad krajskému úřadu: „*Matěj Varhaník, Tomáš a Jan Polák z Rybníka byli předvoláni na kancelář by prohlásili, chtějí-li pracovati, či ne.*“ Odpověděli: „*Ne!*“ Uloženy jim byly tresty, jaké je čekají. Šlo se jim tak daleko vstříc, že jim ponecháno na vůli, který den chtějí jít, ale znovu prohlásili, že nepůjdou. A když po prohlášení úřadu, že budou trestáni, dále na svém trvali, byli 3. září zavřeni. Když šel druhého dne správce na pole, slyšel z vězení rámus. Šel tedy dovnitř a tu viděl, že zavřeni se písaři zprotivili. Dva z nich stáli ve dveřích, třetí u dveří a žádali, by se mohli volně procházeti – „*...že jen zloději jsou zavíráni.*“ Správce jim radil, aby šli dovnitř vězení, ale marně. Proto rozkázal písařovi, aby se s nimi do hádky nepouštěl a odešel. Zmínění ale brzy na to utekli. Druhého dne ráno byl pro ně poslán dráb. Přišli ku kanceláři, ale zase odešli. Odpoledne však s nimi přišli všichni Rybenští. Bylo jim správcem řečeno, ať odejdou, vyjma oněch tří. Na to všichni prohlásili, že nedovolí, aby ti tři byli zavřeni.

Krajský soud odpověděl: „*Vrchní úřad chybil, neb nebyl oprávněný tři rybenské sedláky soudit, to je věcí policejního řádu. Dále chybil tím, že je zavřel v době, kdy je pilná polní práce a dal je do nezdravého, smradlavého a studeného vězení. Protože ale se ti tři proti vrchnosti zprotivili a tak, aby ještě nebyli ve své nepoddajnosti utvrzeni, ať se potrestají: Jan Polák na 6 dní vězení v železech se dvěma posty a na věčné časy ztrátou purkmistrovského úřadu, Tomáš Polák na 6 dní vězení v železech se dvěma posty a na věčné časy ztrátou úřadu, Matěj Varhaník na 4 dny vězení v železech se dvěma posty. Vrchnímu úřadu se pak uděluje důtka, že je zavřel v čas pilné polní práce. Dále se nařizuje ať smradlavé a studené vězení se zařídí dle předpisů, o čemž se vrchní komisař přesvědčí!”*

Dne 30. září 1817 sděluje vrchní úřad krajskému: „*Nařízení z 15. 4. 1813 o práci za mzdu zachovávají jen jamenští. Při sečení ječmene odepřeli rybenští práci, dovolávajíce se, že to nemají v knížkách. Tři popichovači (Jan a Tomáš Polákové, Varhaník) byli zavřeni.*“

Dne 9. července 1818 prohlásili Rybenští a 12. července 1818 i Věžničtí, když byli voláni na sena, že nikam nepůjdou, dokud jejich stížnost u zem-

ského úřadu nebude vyřízena. Na udání vrchního úřadu nařídil 28. července krajský úřad, aby znovu bylo poddaným připomenuto, že až do vyřízení jejich stížnosti zemským úřadem jsou povinni zachovávat a dávat, co patent z roku 1788 nařizuje. Poddaným má se pohrozit nejpřísnějšími tresty, a kdyby do třech dní znovu práci odepřeli, mají býti buřiči v poutech krajskému úřadu dodáni, „...by již jednou ta vzpoura a tvrdošijnost se zlomily.“

Téhož roku vyřídil zemský úřad stížnost poddaných z roku 1817 příznivě. V poznámce k vrchnímu úřadu připomíná: „...by hleděl poddaným uleviti a od domkařů bez pozemků se ročně žádalo jen 13 dnů roboty za mzdu. A od druhých se nemá více žádati, než jeden den týdně.“

Dne 31. října 1848 stěžuje si vrchní úřad jamenský, že poddaní, vyjma z Jamného, nechtějí sypat (dávat) oves robotní od 1. listopadu 1847 (tím dnem počínal vojenský rok) a brání se tím, že robota je zrušena. „Zdá se, že vinu na tom nesou štváči, kteří je proti vrchnosti popuzují.“

Jak byl na zdejším panství ohlášen patent o zrušení roboty a jak se mu má rozuměti: „*Jak všeobecně povědomo jest, pozdvihla Jeho Majestátnost císař Ferdinand I. robotu od 1. července 1848 tím způsobem, že od tohoto dne žádný poddaný nebude povinen konati své vrchnosti tu starodávně ustanovenou robotu. Toto nejvyšší císařské ustanovení zní od 1. července 1848, ale nikde v tomto patentu nestojí, že robota a ty platy za robotu přestaly a se nemají konati již od 1. listopadu 1847, jakožto začátku vojenského roku 1848. Tím způsobem se rozumí samo sebou a také každý i dost málo rozumný pochopí, že až od 1. července 1848 tyto povinnosti vykonávati každému přísluší. Proto také se robotný plat od 1. listopadu 1847 do 1. července 1848 na zdejším panství vypočítal a také od celého panství žádal a volně zaplacen byl. Protože ale z Rybného, Věžnice, Řehořova a Meziríčka někteří robotní oves za toho půl roku neodvedli, připomíná se, že tento oves s peněžitým platem robotným spojen jest. Poněvadž tento plat od celého panství řádně a volně zapraven byl, tak toto protivinství jen od několika nerozumných svévolníků pocházeti může. Proto se přísně nařizuje, aby tento oves do 5. února jistě byl odveden, protože jinak s přinucením od těch protivníků bude vymožen!*“

Na rubu jedné listiny v níž rychtář podával soupis dobytka, byl jinou rukou připsán popěvek o robotě:

**„Poslechněte mne Čechové,
zvláště milí sedláčkové
o robotě zpívání
a její umírání,
jak horkou nemoc dostala,
až z ní zfantazírovala ...
Tu doktora volali,
by ji kurýrovali.“**

Těmito řádky končí několik dochovaných zápisů o životě poddaných a jejich sporech s vrchností na jamenském panství.

Jamné na pohlednici z roku 1902

Milan Šup

Pomáhaly nám na svět

Byly to až do poloviny minulého století, kdy ještě ženy rodily doma, polenské porodní báby, babičky, akušerky, porodní asistentky a před nimi báby babicí (staročeský název z doby, kdy při porodu pomáhaly stařeny bez odborného vzdělání), které pomáhaly našim matkám při porodu. S jejich jmény se můžeme dodnes setkat na již zažloutlých originálech rodných a křestních listů nás dříve narozených a u každého z našich předků.

Od roku 1870 bylo říšským zákonem č. 68 zorganizováno veřejné zdravotnictví. Stát si tímto vůbec prvním zákonem o zdravotnictví vyhradil vrchní dozor na léčebné ústavy a orgány zdravotní služby. Nařízení podléhali mimo jiné i lékaři, lékárníci a také porodní báby.

Zákon byl několikrát novelizován, převzat i do právního řádu nově vzniklého Československa a zde rovněž doplněn v letech 1922-1923. Porodní báby byly jako obecný a soukromý zdravotní činitel podřízeny Instrukcím ministerstva vnitřní věci ze dne 4. června 1882 s dodatky. Byly pod dozorem I. instance, tj. obecního úřadu a okresní politické správy. Rakousko-Uhersko jim věnovalo, jak z výše uvedeného vyplývá, patřičnou pozornost. V tomto období se sdružily ve vlastním spolku a vydávaly i odborný časopis. O jejich významu pro společnost a veřejné zdravotnictví se dočteme též v *Masarykově slovníku naučném*, podle kterého je „babiectví povolání fyzicky těžké i duševně namáhavé, vyčerpávající, často nevděčné a hodí se k němu jen ženy rozumné, bystré, obětavé, pracovitě a čistotné, jemné, ale energické, nezištné..., které mají k úkonům svým potřebné pomůcky...“

Mezi takové porodní báby se nepochybně řadily i ty z Polné a blízkého okolí města. Na přelomu 19. a 20. století to byly Anna Cermánová, Františka Černovská, Antonie Friesová, Anastazie Hazuková, Antonie Korejtková, Bohumila Luňáčková, na křestním listu z roku 1905 je uváděna též Bohumila Taurová z čp. 94. K nim později přibýly Blažena Beránková a jako poslední porodní asistentka Marie Vacková, obě z Palackého ulice.

V současném polenském regionu působila v Dobroníně Marie Janková, v Janovicích Františka Aubová (?), v Nížkově se setkáme na křestním listu z roku 1842 se zkoušenou porodní bábou Rozálií Holzmannovou z čp. 53, později zde působila Františka Letmayerová. V Poděšíně to byla Kateřina Flesarová, v tehdejší Německém Šicendorfu Marie Trnková, ve Šlapanově Kateřina Polzerová. Také v Hrbově – podle křestního listu z roku 1873 – působila zkoušená porodní bába Kateřina Urbanová z čp. 38. Jejich budoucí povolání jim snad předurčovalo i jejich „biblické“ křestní jméno. Kolika občánkům pomohla na svět každá z nich, dnes již spolehlivě ne zjistíme. V historii polenského veřejného zdravotnictví však mají nezastupitelné místo.

Po vzniku samostatného Československa již ženy a dívky nabývaly k této činnosti oprávnění s označením porodní bába diplomovaná, bába zkoušená. Předpokladem bylo absolvování dvouletého kurzu na některé státní porodnické škole a vykonání požadované zkoušky. Odborně vzdělané porodní asistentky mohly vést jen normální porod a

pečovat o zdraví novorozence. Při porodu bylo jejich povinností postřehnout včas odchylky a bezodkladně přivolat lékaře k odvrácení nebezpečí pro rodičku.

O skromný krajíc chleba vezdejšího neměly v minulosti nouzi. Dnes by se již v Polné, kdy se v letech nového tisíciletí rodí jen na 50 dětí ročně, neuzivily. V meziválečném období se ještě v roce 1930 narodilo 80 dětí s místem narození Polná a se jménem porodní asistentky na křestním listě. Podstatně větší klientela se nabízela porodním bábám v 18. a 19. století, kdy se Polenští více „snažili“. Z publikace Františka Pojmona *Polná* víme, že v letech 1741-1750 se v průměru narodilo ročně 90 dětí, v letech 1791-1800 to již bylo 141 dětí a rekordním obdobím byla léta 1891-1897, kdy se ročně narodilo 165 dětí. Přímo populační explozí - každý druhý den nový Poleňák - byly roky 1892-1893, kdy se jich narodilo 179. Rekord drží chlapci, kterých se narodilo 104 v roce 1893, nejvíce dívek (89) se narodilo o rok dříve v roce 1892.

Jakási pověra říká, že rodí-li se hodně chlapců, bude válka. A válka byla již v následujícím století. Chlapci narození ve výše uvedených letech patřili pro svůj věk, v čase, kdy vypukla, mezi první povolance do „feldgrau“ uniforem. Bojovat i zemřít za císaře pána, ze svých vrstevnic udělat vdovy a taky způsobit bolest na duši těm hodným porodním bábám, které jim pomáhaly na svět.

Použitá literatura:

Kudrnáč, Václav: *Adresář politického okresu Německobrodského 1903*
Masarykův slovník naučný

Pojmon, František: *Polná*, Polná 1897
archiv autora

Jan Prchal

Synagoga v Polné

Výhodná poloha Polné na českomoravské hranici a hlavní obchodní stezce, později uváděné jako Uherská, velký a výstavný hrad s opevněním a strategická poloha v srdci Vysočiny předurčily i majitele polenského panství. Byly jimi až do 19. století vesměs významné šlechtické rody: po pánech z Polné, kteří vymřeli po meči, držel Polnou od roku 1320 „nekorunovaný český král“ Jindřich z Lipé a po něm jeho příbuzní páni z Pirkštejna. Hynek Ptáček, vůdce utrakvistů a významný český politik v době husitských válek, přikoupil

k Polné po roce 1434 panství Přibyslav. Sňatkem s Žofií Ptáčkovnou z Pirkštejna v roce 1463 panství Polná-Přibyslav vyženil Viktorin z Kunštátu, syn krále Jiříka z Poděbrad. Po jeho smrti vlastnily panství od počátku 16. století další majetné šlechtické rody: Trčkové z Lípy, páni z Valdštejna, páni z Hradce, Žejdlicové ze Šenfeldu. Rudolfu Žejdlicovi bylo panství za odboj proti císaři zkonfiskováno a v roce 1623 prodáno kardinálovi Františku Ditrichštejnovi. Bohatý a mocný rod Ditrichštejnů pak Polnou i Přibyslav držel 300 let.

Rozvoj obchodu a řemesel v Polné, zejména soukenictví, kloboučnictví, řeznictví, a rovněž do roku 1750 používaná frekventovaná obchodní trasa z Moravy do Čech vedoucí přes Polnou, přivedly na českomoravské pomezí první židovské usedlíky. V městských knihách jsou Židé v Polné připomínáni již od poloviny 16. století. Jejich původní osídlení na okraji města v místě zvaném Pod Kalvárií trvalo do roku 1682. V tomto roce jim vrchnost povolila vystavět si vlastní židovské město – uzavřenou čtvrť se dvěma branami. Modlitebna – synagoga – byla postavena o dva roky později, v roce 1684. Původní podobu stavby sice neznáme, ale víme, že na rozdíl od šestnácti dřevěných domků v ghettu byla z větší části zděná a v prvních letech stála odděleně, v úhlu prvních židovských domků (půdorys náměstí tvořil trojúhelník). Původní stavitel, o němž bohužel nic nevíme, dal synagoze obdélníkový tvar. Na východní straně podepřel její základy silnou zaoblenou zdí. Hlavní sál měl rozměr 750x1280 cm.

Jak se židovské město rozrůstalo (v roce 1727 – 52 rodin a 305 obyvatel, koncem 18. století – kolem 80 židovských rodin, 1830 – 128 rodin a 770 příslušníků židovské obce, což bylo 12 % z celkové populace města Polné), měnil a rozrůstal se i boží stánek. Většinou se tak dělo přestavbou po velkých požárech, které židovské město postihly v letech 1712, 1734, 1740, 1823 a 1863, kdy ve všech případech vyhořelo celé židovské město. Obytné domy a synagoga musely být vždy znovu vystavěny. Dostavbou jednoho patra sousedního domu v roce 1717 vznikl vedle synagogy obecní dům a zároveň sídlo rabína. V době největšího rozmachu židovské obce byla v prvním patře obecního domu umístěna tzv. zimní modlitebna s třiceti místy. Říkávalo se jí „malá synagoga“. Obecním domem byl zřízen průchod z původního, horního náměstí, na menší dolní náměstí, zvané Rabínský plácek. Několik domů, které ho tvořilo, bylo k původnímu ghettu dostavěno v roce 1740.

Z původního barokního vzhledu synagogy se zachovala čtyři typicky protáhlá okna s lomeným obloukem a fragment výmalby, odkrytý při rekonstrukci v roce 1998. V zadní části byla vystavěna galerie s šesti dřevěnými sloupy. Počátkem 19. století zde byly dřevěné stolice pro 80 žen. V hlavním sále bylo v té době 118 míst pro muže. Každé místo mělo svého konkrétního

majitele. Do mužské části se vcházelo z ulice a podélné chodby, na ženskou galerii byl zvláštní vchod. „Židle“ v synagoze mívaly zcela zvláštní majetkovou hodnotu a často byly součástí dědictví. Posloužily však i jako mimořádný dar či poslední možnost splátky dluhu (jistina dosáhla v některých případech částky 1000 nebo dokonce i 4000 zl.). V Polné jsou zaznamenány rovněž případy dražby míst v synagoze. Např. v roce 1805 bylo z vyvolávací ceny 90 zl. „přihazováním“ dosaženo částky 185 zl.

Polenská synagoga měla v dobách největšího rozkvětu židovského města mnoho různých církevních hodnostářů, funkcionářů a služebníků. V knihách jsou např. doslovně uvedeni: otcové synagogy, kantoři, zpěváci, košeráci, sluhové, klepáči, vedoucí matriky, přísežní, hodnověrci, kostelní otcové aj. Při synagoze existovaly také různé podpůrné spolky. Nejstarším v Polné bylo „Pohřební bratrstvo“, založené v době vzniku židovského města; známé jsou ještě i „Nadace při synagoze“, „Bratrstvo Talmud Thora“, „Fond pro udržování synagogy“, „Nadace věčného světla v synagoze“ nebo „Židovská kasa v synagoze“.

Na rozdíl od jiných měst, kde byli Židé vrchností trpěni, měli polenští Židé více svobody v podnikání, větší daňové úlevy a vlastní samosprávu v čele s rychtářem. Zřejmě i z těchto důvodů je rozvoj židovského města v 18. a v I. polovině 19. století v Polné tak výrazný.

Obrat ve vývoji nastal v období nástupu industrializace. Zejména polenští soukeníci, jejichž cech čítal v roce 1831 ještě 365 členů, se nedokázali vyrovnat s nástupem tovární výroby a sukno stále vyráběli postaru – doma. Velký oheň v roce 1863, kdy vyhořelo 190 převážně měšťanských domů v centru města a 2500 lidí zůstalo bez přístřeší, a také hlavní železniční trať Severozápadní dráhy, která po dostavbě v roce 1871 Polnou minula o 6 km, byly dalším důvodem odchodu části populace za lepším. Mnoho židovských rodin se z Polné vystěhovalo do Vídně, Prahy, Brna... Židovské město se postupně vyprazdňovalo. Před tzv. hilsneriádou v roce 1898 žilo v Polné ještě 238 Židů. Po silných projevech antisemitismu v letech 1899 a 1900 zde zůstalo jen 122 židovských obyvatel. Na čas ještě ghetto ožilo. V letech 1915-1918 v Polné přechodně žilo několik desítek rodin – válečných utečenců z Polska a Haliče. Tehdy v synagoze přibývaly bohoslužby.

Následkem dalšího úpadku židovské obce odešel v roce 1921 poslední rabín a na mimořádné bohoslužby pro 60 souvěrců pak dojížděl církevní hodnostář z Kolína. Jako svatostánek synagoga sloužila do počátku 40. let 20. století.

V období protektorátu byli Židé z Polné odvečeni do koncentračních táborů. Synagoga sloužila německým úřadům jako sklad nacisty zabaveného nábytku. Cenné církevní předměty a vybavení interiéru synagogy bylo převezeno do

Prahy, kde mělo být zřízeno „Muzeum vyhynulé rasy“. Ze tří polenských židovských občanů, kteří přežili holocaust se do Polné nevrátil ani jeden.

Interiér synagogy, foto z r. 1941

Zřícený strop, foto z r. 1968

V roce 1951 budovu synagogy koupila církev čs. husitská, ale bohoslužby zde nekonala. Z rozhodnutí komunistických úřadů musela budovu pronajmout jako skladiště. Zpočátku zde byly skladovány barvy, pak chemická hnojiva, několik let zde byla i sběrna starého papíru. Stavba chátrala. V roce 1968 se prolomil strop a rok poté se zřítla střecha. Obvodové zdivo synagogy pak sloužilo až do konce 80. let pro ukládání dřevěného paliva a nepotřebných „krámů“ okolo bydlicích rodin. Sklepní prostory se staly příhodným místem pro ukládání popela a domovního odpadu. Koncem 60. let minulého století prosazoval záchranu cenné historické památky muzejník Bohuslav Hladík. Jeho žádost synagogu zrekonstruovat a zřídit zde židovské muzeum však byla okresními orgány zamítnuta. Koncem 80. let bylo o osudu stavební ruiny rozhodnuto – měla být odstraněna. Chystané demolici zabránily společenské změny po listopadu 1989. V lednu roku 1990 založený Klub Za historickou Polnou inicioval záchranu synagogy. Členové klubu vyklidili suť a nálety a přesvědčili nové vedení obce o zachování památky. Obvodové zdi byly v horních částech dozděny a celý objekt byl provizorně zastřešen.

Interiér synagogy po rekonstrukci r. 2000 (foto Jan Vytlačil)

V roce 1994 schválilo městské zastupitelstvo v Polné návrh polenského radního MUDr. Pavla Zemana o navrácení zrekonstruovaného „rabínského“ domu a synagogy do majetku Federace židovských obcí v Praze. Na schůzce s představiteli federace v Praze byla dohodnuta oprava objektu synagogy a její následně využití pro regionální židovské muzeum. Rozsáhlá rekonstrukce proběhla v letech 1996-2000 nákladem 3,5 miliónů korun za finanční spoluúčasti města Polné. Obnovená synagoga byla zpřístupněna veřejnosti v září roku 2000. Slavnostního otevření Regionálního židovského muzea se zúčastnila celá řada vzácných hostů, mj. také francouzský a izraelský velvyslanec. Expozice *Příběh Leopolda Hilsnera* a *Historie Židů v Polné* shlédlo v měsících září a říjen roku 2000 téměř 3000 návštěvníků. Početné zástupy turistů navštívili památku s expozicemi i v následujících letech 2001-2005. Mnozí z nich nevynechají židovský hřbitov, vzdálený od centra cca 600 m. V hlavní turistické sezóně je Regionální židovské muzeum v Polné otevřeno od května do konce září kromě pondělí a soboty každý den. Středem zájmu se tato památka stává zejména druhý víkend v měsíci září, u příležitosti konání slavné Mrkvancové pouti, kdy do Polné přijede tisíce návštěvníků. Mimo stálých expozic zde péčí a zásluhou stále průvodkyně Marie Fišerové každoročně probíhají koncerty a zajímavé krátkodobé výstavy výtvarníků.

Prameny a literatura:

Gold, Hugo: *Dějiny Židů v Polné*

Klenovský, Jaroslav: *Židovské město v Polné*, Polná, Linda 2002

Knjha pamatnj města Polny, djl druhy 1836-1914 (SOKA Jihlava)

Rérych, Břetislav - Půža, František: *Dějiny židovské obce v Polné* (přepis od Rudolfa Radouše, originál uložený v archivu Klubu Za historickou Polnou)

poznámky z gruntovních knih židovské obce (archiv Klubu Za historickou Polnou)

Prchal, Jan: *Židovské domy v Polné*, rukopis

Václav Merunka

Poznámky k historii Německého Šicendorfu (citace)

Starodávny rod Kobíků z Opatova je historicky doložen na tvrzi v Německém Šicendorfu Drslavem. Po něm hospodaří Jiřík (1467), po něm Zich (Zikmund 1471) a Mikuláš, o němž dávají 1481 zemské desky zprávu... Další zprávu mají z roku 1497, kdy Vavřinec Kobík vkládá manželce Barboře z Evaně dědictví. Listinou z 12. března 1501 Vavřinec postupuje kostelu rybník. Dne 24. února 1513 Jan Kobík podpisuje kupní

smlouvu s městem Jihlavou, 28. června 1513, 28. září 1513 a 15. března 1514 potvrzuje splátky za Kostelec. ¹⁾

Úředník polenský Šimon Šlégl ze Šicendorfu zůstal dlužen 25 kop Absalonu, synu Fejta Hamerníka z Velké Losenice. Syn Šlégl zastíral se dvěma svědectvími koňšelův a kvitancí z města Přibyslavi, že platil. Absalon vedl 4 svědky. Ti dokazovali, že se Šlégl k dluhu kdysi znal. Nález: Odpřísáhne-li Absalon, musí Šléglův syn platit. I apelace pražská potvrdila nález. ²⁾

Němec ze Střelíče porotcem Havlíčka.

Porotcem při procesu v Kutné Hoře byl také Matěj Schütz, rolník z Německého Šicendorfu. Když se v tajné poradě čeští porotci na nevině Havlíčkově smluvili, nepromluvil posud Němec Schütz ani slova. Přistoupil k němu kutnohorský porotce, kupec Čeněk Fousek a domnívaje se podle jména, že je Schütz ze Schützendorfu snad nějaký šlechtic, řekl mu německy: „Jakého náhledu jste pane ze Schützendorfu nyní, když jsme již všichni srozuměni a vy jste patrně celému jednání ani nerozuměl?“ Schütz mu odpověděl bodře: „I já všemu dobře česky rozumím. Předně nejsem žádný šlechtic ze Šicendorfu. Já jsem jen sedlák Schütz a pocházím ze vsi Schützendorfu. Potom narážejte na státního návladního řekl: „Ten se zlatým límcem je sice prohnáný, nemá ale pravdu, avšak ten v černém šatě (tj. Havlíček v čamaře) má zcela pravdu a souhlasím s Vámi, že je nevinen.“ ³⁾

Povím Vám, jak jsme v létě uvítali u nás generála Syrového. Když jel tento vůdce legionářů skrze stanici Polná–Štoky, vyzdobil náš Sokol nádraží věnci a prapory. A tady jsme jednookého hrdinu pěkně přivítali. Vojevůdce vystoupil na peron, byl velmi překvapen a poděkoval srdečně šicendorfským. „My u nás nejsme spokojeni, že se naše obec jmenuje Německý Šicendorf a hledáme pro ni české jméno. Někteří navrhnou Zichov a to po rytíři Zichu čili Zikmundu Kolbíkovi (**Kobíkovi**) ze Šicendorfu, který tu nad dědinou panoval.“ ⁴⁾

V roce 1447 je jmenován Zboh ze Šicendorfu. Kobík prodal tvrz Hynku Bočkovi z Kunštátu, byla pustá ještě r. 1516. Na kupní listině o Vojnově Městci je podepsán r. 1493 Zich Kobík z Opatova a na Šicendorfě. Pak rytířská rodina Šléglů ze Šicendorfa, Šimon Šlégl 40 roků hejtmanem na Polné, jeho syn Jan hrdinsky se na Maltě zachoval. ⁵⁾

Vladyka Šimon Šléglůvský ze Šicendorfu ⁶⁾ se stal úředníkem na Polné ve službách Zachariáše z Hradce. Roku 1641 rod vymřel. ⁷⁾

Poznámky:

- 1) Dr. P. Fučík - V. Fiala, *Kostelecká kronika 2002*, s. 28-30.
- 2) B. Rérych: *Zápisy práva Polenského v 16. a 17. století*. Rok 1575. (Vydáno v r. 1910, s. 5)
- 3) *Polensko, I*, 1938, obálka za str. 112.
- 4) *Pohoří, I*, č. 2/1921, za str. 32.
- 5) B. Rérych, *Polensko a Štock*, str. 51.
- 6) V publikaci J. Pilnáčka *Staromoravští rodové* (Brno 2004) je na str. 67 uvedeno: Šleglovský ze Šicendorfu (Schützensdorfu) jest příjmi moravské novoštitné rodiny, která byla i v Čechách usedlá. Rod pochází od Šimona Šleglovského (Šlejkovského), který obdržel dne 17. dubna 1567 znak a přídomek ze Šicendorfu (Doer Adel 47). R. 1570 přijat i se svým synem do mor. rytířstva (kniha ryt., zem. arch. Brno). Šimon Š. ze Š. zemřel r. 1583 a zanechal ze své ženy Kateřiny Šindelovny z Blumenavy (Blumenau) dříveřečeného syna Jana Š. ze Š., který již r. 1588 držel svob. dvůr v Jamném u Rudolce (P. B. 30, 293), roku 1590 přikoupil ves Jamné a Rybné a na Jamném uvádí se ještě r. 1594 (Kratochvíl, *Písemné památky na zámku Černé*, 57). Ženat byl s Johankou Pernklovou ze Šenraitu (Bernklau ze Schönreutu), která mu přinesla syny Konráda, Karla a Viléma, jeden ze synů přestěhoval se do Čech, kde r. 1618 koupil statek Zbenice na Orlicku a držel též Stěžov, zůstaviv vše své ženě Aleně ze Stříteže (*Hrady a zámky XI.*, 47). Do českého rytířstva byl přijat r. 1622. (Siebmacher, jak dříve). Asi do jeho pošlosti patří Kateřina Š. ze Š., která držela r. 1631 statek Střežov na Příbramsku. (*Hrady a zámky VI.*, 135). Na Moravě nacházíme ještě z tohoto rodu Voršilu Š. ze Š. manželku Jana Jindřicha Rožnovského z Křtěnova (po roce 1600) a znak její nacházíme (až doposud) na náhrobním kameni v Bohuňovicích na Boskovsku. Jen kvůli evidenci uvádíme, že r. 1631 byl úředníkem na Bystřici Jan Sigmund Brochovic ze Schützensdorfu. (Prasek, *Tovačovská kniha XVII.*) Znak dle majestátu ze 17. dubna 1567 (*Heraldika II.*, 629) štít modrý a v něm pták, noh barvy zlaté s bílými pazoury, maje ústa rozzavená, jazyk vyplazený, přikryvadla červená a bílá, klenot dvě péra pštrosova, červené a bílé (totéž Meraviglia, tab. 120, Siebmacher, tab. 96., Král 357 a Jakub. sbírka, kde uvedeno péro modré a zlaté). Obraz uvádí též Paprocký o stavu ryt. 393. Znak na náhrobku v Bohuňovicích jest gryf na štítě a co klenot půl gryfa (noha). Při štítě jsou písmena WSIZSI (Woršila Sl. ze S.)
- 7) V. Němec, *Osudy lidí pod Peperkem*, str. 19.

Rod Kobíků z Opatova je v dostupné literatuře uváděn často zkomoleně: Kubík, Kolbík...

Putování polenských sládků

Bohatá je historie obou polenských pivovarů - měšťanského a panského. Bylo o nich samostatně pojednáno v mimořádném vydání *Polenska* v roce 2004 v publikaci *Polenské pivovary, hospody a hospůdky*.

Za celou dobu existence se na jejich modernizaci podílela a ve vaření piva vystřídalala celá plejáda sládků. Přicházeli a odcházeli. Přinášeli nové poznatky z technologie vaření piva, aby po čase stráveném v Polné pokračovali v putování za získáním dalších zkušeností, či lepším „chlebem“, do jiných pivovarů v českých zemích. Dnes se již nedozvíme pravou příčinu, proč panství nebo právovárečníci přijali do svých služeb toho či onoho sládku, ani důvod proč u nich některý neobstál. Nabízí se zde varovná připomínka komického mistra a měšťana de Giorgiho z Hrabalových filmových *Postřižin* sdělená Francinovi: „Musíte se snažit, pane správče...“, což samozřejmě platilo i pro sládky ve službách polenských právovárečnicků.

Zaměstnanecká mobilita pivovarských odborníků byla do poloviny minulého století značná. Pivovarů bylo mnoho. V každém byl deputátní byt pro sládku a pro vandrující vyučené sladovníky místo ke složení hlavy na „šalandě“, prostém zařízení na ubytování přímo v pivovaru.

Historicky zajímavé jsou údaje i o pohybu polenských sládků; odkud do pivovaru přicházeli, čas jejich působení v Polné a informace o jejich uplatnění jako sládků v jiných pivovarech po odchodu z místních pivovarů. Někteří se stali časem nájemci či dokonce majiteli pivovaru a současně si ponechali postavení sládku. V Polné se s tím setkáme v panském - Kateřinovském pivovaru, kde Karel Volenec a pak jeho syn Jindřich byli nájemci a současně sládci. Jindřich Volenec se později stal majitelem Kateřinovského pivovaru a po jeho zrušení ředitelem Měšťanského pivovaru v Polné.

V následujících údajích o pohybu polenských sládků nejsou v zájmu přehlednosti textu uváděna data o předchozím působišti, ani

data po odchodu z Polné. V závorce je uvedena doba jejich působení v měšťanském a panském pivovaru.

Měšťanský pivovar.

Jelínek J. (1863-1865), přišel z Větrného Jeníkova.

Chvalovský František (1865-1869), přišel z Kutné Hory, odešel do Jílového.

Hrabal František (1869-1875), přišel z panského pivovaru v Polné.

Brixa Alois (1876-1877), přišel z Králového Dvora a dalšími působišti byly Mačice, Blatná, Březnice a Binsdorf.

Peterka Václav (1877), přišel z Náchoda.

Vojtěch Josef st. (1878-1882), odešel do pivovarů v Josefově a Kvasinách.

Kreutzer Hynek (1882-1885) je historicky zajímavou pivovarskou osobností. Před příchodem do Polné působil jako sládek a nájemce v Březnici, kde byl předchůdcem jeho otec. Po odchodu z Polné byl sládkem a nájemcem pivovarů ve Svijanech, Českém Dubu a v Praze na Malé Straně „U Karabinských“ (1892-1900), potom působil jako sládek v Praze „U Klouzarů“ a Červeném Záhoří. V této době bylo v Praze množství malých pivovárků, které již nemohly soutěžit s novými velkými pivovary. Proto společně s dvanácti dalšími sládky založil v roce 1898 Pivovar pražských sládků v Bráníku, který od roku 1899 změnil název na Společenský pivovar pražských sládků, a. s. Tady se stal Hynek Kreutzer členem správní rady a ředitelem pivovaru. Působil zde v letech 1900-1910. Zemřel v roce 1939 ve věku 84 let.

Šilinger František ml. (1885-1886); před Polnou to byly pivovary Žebrák a Černá.

Klíma František st. (1887-1901), působil v Praze-Motole, ve dvou pivovarech v Dobříši, Prostějově a po odchodu z Polné v Milíně jako nájemce.

Školník Otto (1901-1910), po odchodu z Polné byl nájemcem a sládkem pivovaru v Habrech.

Barborka Josef (1910-1918), byl sládkem v Blatné a po odchodu z Polné byl sládkem v pivovarech Zvěstov a Kbely, kde měl později stáčírnu piva.

Hörbinger Václav (1918-1921), před Polnou působil v pivovarech Verneřice, Praha-Horní Krč, Cvrčov, Úpice, Haňovice, Hlubočepy, opět Praha-Horní Krč, Medlešice (i jako majitel), Volary, Suchomasty; posledním působištěm byla Polná.

Flégl Vilém (1921-1923), působil v Josefově a Záhlinicích, z Polné odešel do Pakoměřic.

Šup Josef (1923-1939), působil v Chocni a po odchodu z Polné v Chlumu u Chabařovic, Hartenbergu a Frýdlantu v Čechách.

Procházka Josef (1940 a 1944-1945), byl sládkem v pivovaru Drhovle a z Polné odešel do Rakovníka.

Procházka František (1941-1943), byl sládkem pivovaru Trhové Dušníky a Kroměříž, po roce 1945 byl národním správcem pivovaru Loučka u Nového Jičína.

Paleček Alois (1945-1950), poslední polenský sládek; v letech 1925 až 1945 působil jako sládek v Třešti.

Panský - Kateřinovský pivovar.

Volenec Karel (1867-1894)

Volenec Jindřich (1894-1906, 1923-1927)

Ptačovský Josef (1906-1912), přišel z pivovaru Mníšek a po odchodu z Polné působil v Lomnici nad Popelkou a v pivovaru Velká Ledhujka.

Veselý Miloslav (1912-1915), přišel ze Stěbořic a po odchodu působil v pivovarech Hronov, Úpice, Točnick, Rožmitál pod Třemšínem, od roku 1927 v Příbrami, kde byl v letech 1945-1948 ředitelem pivovaru.

Veselý Leopold (1915-1923), jako sládek působil pouze v Polné.

Výčet působišť polenských sládků dokládá velký počet pivovarů, který byl až do poloviny minulého století v českých zemích. Putování mnohých sládků po místech, která dnes jen obtížně hledáme na mapě, dokumentuje jejich zaměstnaneckou mobilitu. Většina v tomto textu uvedených pivovarů postupně zanikla. S nimi i pra-

covní příležitosti pro pracovníky v pivovarském oboru. Jména sládků, kteří prošli polenskými pivovary v období výše uvedeném, zůstávají v povědomí pivovarských pracovníků dodnes, i když se jejich osud uzavřel třeba před stoletím. Po odchodu do důchodu se do Polné vrátili sládkci Josef Ptačovský, Josef Šup a Alois Paleček.

Použitá literatura:

Likovský, Zbyněk: *Majitelé, nájemci a vedoucí pracovníci pivovarů v Českých zemích 1869-1950* (příloha časopisu Kvasný průmysl 1997)

Šup, Milan - Prchal, Jan: *Polenské pivovary, hospody a hospůdky*, Polná 2004

Walter Kuba

Vojenská mapa z konce II. světové války

Člen Klubu Za historickou Polnou Jan Krátký, polenský rodák a nyní občan Českých Budějovic, věnoval do archivu klubu zajímavý dokument. Jedná se o rozměrově větší vojenskou mapu Českomoravské vysočiny a části západní Moravy z konce války, na níž je zakreslený pohyb ustupujících německých vojsk. K tomu nám Jan Krátký sdělil:

Devátého května před polednem ještě stále přes Polnou projížděla vozidla prchající německé armády. Protože však v Polné již byli příslušníci Rudé armády, došlo na několika místech ke střetu. Při bombardování německé kolony sovětskými hloubkovými letci bylo smrtelně zraněno několik německých vojáků. Já, Karel Hercík a Milan Smolík jsme se před polednem ocitli v místech za hlavním hřbitovem, poblíž děkanské stodoly; ta stála u hrbové silnice. Zde jsme zajali tři německé vojáky, kteří s rukama nad hlavou vyšli z obilí. Za stodolou jsem spatřil dva mrtvé německé vojáky. Jednomu z nich vyčnívala z vojenské uniformy, označené nižší vojenskou hodností, vojenská mapa. Byla složená a potřísněná od krve. Mapu jsem jako válečný dokument měl uschovanou v osobním archivu. Nyní jsem ji odevzdal do archivu našeho klubu

Jan Krátký zachránil vskutku vzácný doklad. Podle označení písmeny a poznámek se jedná o mapu, kterou pravděpodobně používal důstojník SS; obyčejný voják by sotva vlastnil podobný vojenský materiál. Jistotu, že se

jednalo o – z armádního hlediska – tajný dokument, nám dává trasa ústupu na mapě zřetelně vyznačená. Z mapy je zřejmé, že jednotky zbraní SS (Waffen SS) se podle míst označených na mapě snažily využívat pro svůj ústup hlavně zalesněné terény, pokud možno bez vodních toků a silnic, kde hrozilo i letecké ostřelování. Trasa jejich cesty po „Ostravské operaci“ je z tohoto pohledu celkem logická. Je zřejmé, že se Němci snažili dostat přes naše území co nejrychleji do rakouských Alp, jak to nakonec činily i jednotky SS ustupující z Bavorska. Domnívám se, že ústupová cesta Březina-Rytířsko-Jihlava, vyznačená na mapě, byla zvolena proto, že zde byly lesy, které mohly jednotky ukrýt až do Jihlavy. Tam bylo vzhledem k německému osídlení a posádce SS již bezpečněji. Na mapě zakreslená a pro ústup použitá cesta svědčí i o tom, že snahou velení bylo vyhnout se případným střetům s partyzány a se silicím domácím odbojem, který v těchto dnech po Pražském povstání sílil po celé republice.

Koncem války se ve velení německé armády rozšířila i myšlenka spojení Němců s Američany proti Rudé armádě. Možná i na toto někteří velitelé při ústupu spoléhali. Tato verze však byla Američany striktně odmítnuta také proto, že předchozí úmluvy na Jaltě a na záměčku Cecilienhof v Postupimi určily konečné demarkační čáry po válce. Ta část Alp v Rakousku, kam se jednotky zbraní SS uchylovaly, měla patřit pod správu americkou. Proto byla vyvinuta taková snaha tohoto cíle dosáhnout.

Při návštěvě papeže Benedikta XVI. u příležitosti Světového setkání mládeže v Kolíně nad Rýnem jsem si vzpomněl i na moje setkání s tímto městem před koncem II. světové války. V březnu roku 1944, při cestě do Belgie s německou folklorní skupinou, jsem zažil na nádraží v Kolíně letecký poplach. Museli jsme do krytu. Po poplachu jsem se šel podívat na místní katedrálu, která stojí přímo u nádraží na břehu Rýna. Odnosl jsem si tehdy domů i malý úlomek z gotického vchodu do katedrály. Zříceným stropem bylo vidět tmavé nebe a několik blikajících hvězd. Snad byly znamením blížícího se konce války – vroucně jsem si to přál! Snad si konec války a šťastný návrat domů k rodině přál i držitel této vojenské mapy. On však to štěstí neměl. Zemřel v Polné na samém konci ukrutné války.

Polenský občan Václav Kouklík

V roce 2002 vydalo nakladatelství Linda publikaci *Biografický slovník Polenska*. Do soupisu významných osobností byli tehdy vybráni i občané, kteří z důvodu neúplných údajů nemohli být do knížky nakonec zařazeni. Jejich životopisy zařazujeme postupně na stránky sborníku Polensko. V říjnu 2005 se nám ozvala paní Vlasta Šnelková z Prahy, dcera Václava Kouklíka. O svém otci, významném činiteli, nám poskytla doplňující informace. S jejím laskavým svolením tento text předkládáme našim čtenářům.

Dne 15. listopadu 2005 nám paní Šnelková píše:

Vážený pane Prchale,

snazila jsem se ve vsi skromnosti popsat jeden život v celé složitosti životních bojů, kterými procházely generace dvacátého století.

Myslím, že tatínek byl výrazná postava v Polné a já osobně moc ráda vzpomínám na idylické dětství, i když během války jsme si s bratrem velmi dobře uvědomovali, jak nebezpečná je situace. Zvláště po atentátu na Heydricha počítal tatínek s tím, že bude s maminkou popraven podle německé hrozby, že „každý desátý“, a on byl už „poznamenaný“ německým kriminálem. Tenkrát odbojovou skupinu Kubeš, Gabčík a ostatní dopadli, a tak se strašná persekuce českých lidí nekonala, i když to bylo strašné i jinak a těžko říci, jak by se vše vyvíjelo.

Pamatuji se i na revoluční dny, kdy tatínek odešel na radnici a několik dnů nepřišel, nespal tenkrát asi 3 dny... Nevím, jestli bychom si vybrali život, kdybychom věděli, co nás v budoucnu čeká...

Jsem o dění v Polné pravidelně informována „Polenským zpravodajem“, který mi věrně posílá Liduška Fraiová (Fabíková) a držím všem palce. Jestli se dožiju, těším se na krásný, čistý rybník Peklo, kam jsme se tolik nachodili v mládí a tolik nakoupali! Ze školy jsme chodívali kolem „Paraplete“, přes lávku a Višničkami domů. U lávky jsme vždy pozorovali škeble, které tam tenkrát žily. Po vyčištění vody se snad vrátí. A vůbec: ty krásné lesy s borůvkami a brusinkami a houbami! Jaké to je asi dnes - někdy jedu kolem „Pančáku“ a srdce se mi sevře...

Mějte se hezky a příspěvek upravte podle svých vydavatelských zkušeností. Obdivuji též místní nadšence a historiky, odkud berou prameny ke svým informacím.

Vlasta Šnelková

Životopis Václava Kouklíka, zasláný Vlastou Šnelkovou uvádíme bez úprav. Doplnující údaje zařadíme do publikace *Biografický slovník Polenska - Dodatky*, který by měl vyjít do roku 2008, a v němž bude životopis Václava Kouklíka zcela určitě otištěn.

Václav Kouklík, narozen 13. září 1894 v Mysletíně u Humpolce, zemřel 27. března 1976 v Havlíčkově Brodě.

Pocházel z 12 dětí řídicího učitele, který jako v posledním služebním místě dlouho působil v Nížkově u Polné a na penzi se odstěhoval do Polné.

Po maturitě na učitelském ústavu v Kutné Hoře, kde byl spolužákem Karla Plicky, byl ihned odveden do první světové války. Spolu se svým vojenským útvarem přeběhl do zajetí na ruskou stranu, kde později, po zformování československých legií, se přihlásil a v bojích absolvoval celou anabázi: držení magistrály, občanská válka a její hrůzy, nalodění ve Vladivostoku a cesta kolem Japonska Indickým oceánem a Suezským průplavem do Terstu. V první válce byl též jeho bratr Miloslav, který pracoval jako sládek v Saratově a po vytvoření legií tvořil jádro tzv. „staré družiny“, kterou i spolufinancoval, a je vyfotografován (fotografii dosud rodina vlastní) při návštěvě Tomáše Garrigua Masaryka u starodružiníků. V téže válce byl i další, třetí bratr.

Václav Kouklík nastoupil po válce do školy v Herálci, a po sňatku s učitelkou Vlastou Austovou v roce 1927 byli oba přeloženi do Polné. Zde prožili deset klidných a šťastných let, zde se jim narodily obě děti, dcera i syn. V Polné působil osvětově, mj. učil ruštinu (to bylo přitěžující okolností, když byl po příchodu Němců vězněn gestapem). Po úmrtí ředitele Břetislava Rérycha v roce 1936 převzal vedení chlapecké školy.

A přišli Němci... Tatínek se zapojil do odbojové skupiny v Havlíčkově Brodě. Po jejím odhalení byl zatčen gestapem a vězněn v Českých Budějovicích, Zhořelci, Budyšíně a Drážďanech. Oba vedoucí skupiny byli popraveni, otec se vrátil, ale velmi strádal – vážil 48 kg. Okamžitě byl suspendován z místa ředitele školy a nastoupil na místo pomocného dělníka v mlékárně Polná, odkud byl totálně nasazen jako nepřítel Říše do Merseburgu, kde se vyráběl benzin z hnědého uhlí. Pamatuji se na bochníky chleba, které maminka zašívala do plátna a posílala do Německa na přilepšení... Později se podařilo jeho bratranci – ing. Nápravníkovi – řediteli drátoven ve Vamberku otce vyreklamovat. Pak mohl pracovat v továrně ve Vamberku jako kovář. Ale aspoň to nebylo v Německu!

Ke konci války se otec vrátil domů, do Polné. Účastnil se závěrečných událostí II. světové války. Jako znalec jazyků se uplatnil při překladu vysílání čs. rozhlasu a zoufalých proseb Pražanů, vysílaných v cizích řečech. Je podepsán na výzvě z revolučních dnů 1945 jako zástupce předsedy revolučního národního výboru Jindřicha Pešáka (předsedou už tenkrát musel být komunist!) k situaci v místě a okolí. Byl členem národně-socialistické strany. Po únorových událostech roku 1948 začalo opět pronásledování, které vyvrcholilo jeho přeložením do Štoků v roce 1950. Ale ani to nestačilo, po dvou letech byl zase přeložen, tentokrát do Šlapanova. Zde také oba rodiče dožili.

Dosud se setkávám s jeho žáky a jejich hřejivými vzpomínkami na tatínka i maminku. Čas běží, všichni jsme již uprostřed osmdesátky...

Syn – ing. Ivo Kouklík – pracoval jako vývojový pracovník v Západomoravských strojárnách v Třebíči, kde je též usazena jeho rodina. Měl několik patentů. Svoje nadání však nestačil využít po listopadu 1989, zemřel v roce 1992. Jeho syn Ivo, vnuk Václava Kouklíka, pracoval několik let jako ředitel jaderné elektrárny v Dukovanech, nyní se stará o technický rozvoj elektráren ČEZ; vnučka Václava Kouklíka – RNDr. Lada Kouklíková – pracuje jako geolog v Praze, druhá vnučka – MUDr. Dana Kurková – je gynekoložkou v Třebíči a úspěšnou operatérkou v tamní nemocnici.

Na doplnění dodejme, že Václav Kouklík byl od roku 1937 náčelníkem Národní gardy, která byla v tom roce v Polné založena pod č. 130. Ustavující valná hromada se konala 10. ledna. Vedle již ve městě působících sdružení (Okresní výbor brannosti, Civilní protiletectká obrana a Svaz čs. důstojnictva) to byla další organizace se zaměřením na obranu státu. Ostatně Václav Kouklík byl rovněž předsedou místní organizace Svazu čs. důstojnictva; výrazně se také angažoval v dalších polenských organizacích – Masarykově letecké lize a Národní obraně. Zřejmě i tato činnost byla důvodem jeho zatčení. Záznam v *Pamětní knize města Polné 1935-1947*, že byl velitelem odbojové skupiny je mylný, i když v odboji do svého zatčení byl činný.

Již 24. dubna 1945 se zúčastnil první schůze polenského revolučního Národního výboru v domku Josefa Forstnera, kde nad svoláním k občanům Polné spolu s ním zasedli Jindřich Pešák, Karel Grábner, Josef Forstner a P. Jan Pořícký. Po zprávě rozhlasu o pražském povstání se Husovo náměstí v Polné zaplnilo lidmi a občanům se představili členové Národního výboru: Václav Kouklík, Karel Grábner,

Josef Forstner, Čeněk Kašpárek, Václav Pátek, Jindřich Pešák, Dr. Jan Pochobradský, P. Jan Pořícký, Josef Skočdopole a Jan Vacek. Václav Kouklík měl v NV významnou funkci - byl pověřen velením pohotovostních oddílů občanů a pořádkových čet, které byly rozděleny do čtyřech bezpečnostních obvodů, zahrnujících 5 až 8 obcí. Tato, v podstatě „domobrana“, měla za úkol zajišťovat především bezpečnost občanů (soustředovat zajaté německé vojáky, organizovat sběr pohozených zbraní a munice, koordinovat činnost narychlo sestavovaných nelegálních odbojových skupin, pozorně sledovat odsun posledních zbytků německých vojsk, dbát o udržení veřejného pořádku a o kázeň obyvatelstva). V neposlední řadě tyto skupiny několik dnů „pročesávaly“ okolní lesy, kde pátraly po dezorientovaných německých vojácích. Za tím účelem Kouklík prosadil vydání mobilizační vyhlášky, kterou byli k těmto akcím povoláni vojáci v záloze ročníků 1914, 1915 a 1916. Nezanedbatelná byla také Kouklíkova spolupráce s místní organizací Junáka, která se v květnových dnech výrazně angažovala.

Dnes již snad ani není možné dostatečně objektivně zhodnotit činnost a obětavé nasazení Václava Kouklíka. Zodpovědně však můžeme přijmout fakt, že svým rozhodným jednáním v řadě případů zachránil nejméně jeden lidský život. O to víc je pro nás nepochopitelná jeho persekuce po nástupu komunistické moci. I zde se opět (pokolikáté již?) potvrzuje, že ideologie fašismu i komunismu jsou zločinné!!!

Jan Prchal

Redakční poznámka

Přípravu, konečné sestavení textu a publikování kratší či obsáhlejší historické studie provázejí nejen radost z nových dosud nepublikovaných poznatků, ale často i trpké poučení z chyb a nedostatků, které se při podobné práci mohou do článku nebo publikace vloudit. Při shromažďování údajů a sběru podkladů leckterý z autorů někdy použije nepravdivé sdělení. I zkušenému profesionálnímu historikovi se mnohdy stane, že do studie nezáměrně uvede chybné datum, jméno, údaj... Badatelé a publicisté, čerpající z takového pramene, chybnou interpretaci převezmou a uvádějí dále. Při psaní často obsáhlých historických statí s velkým množstvím informací se podobné věci stávají; ani ten nejzkušenější publicista jim prostě neunikne. Redakční rada Polenska se rozhodla na takové jevy upozornit, a to zásadně jen v případech,

kdy si bude naprosto jistá, že se skutečně jedná o zprávu nepravdivou nebo vhodnou k doplnění a upřesnění..

K 80. výročí skautingu v Polné se opakovaně vynořila informace o vyvěšení čs. státní vlajky na věž chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Polné dne 5. května 1945 polenským občanem Rudolfem Vytlačilem. Tato skutečnost je pravdivá jen z poloviny. Proto ji chceme uvést na pravou míru.

Již v *Pamětní knize města Polné 1935-1947*, do níž několik let zapisovala kronikářka Karolina Tesařová, je uvedeno, že vlajku vyvěsil Rudolf Vytlačil. Odtud zřejmě čerpali další autoři. V případě vyvěšení státní vlajky se sice nejedná o historicky extra důležité sdělení, přesto bude na místě si skutečný běh událostí v tehdejší době vysvětlit. K tomu nám již 22. července 2002 napsal člen Klubu Za historickou Polnou Vladimír Prokop:

V druhém čísle Polenska jsem si se zájmem přečetl článek o Rudovi Vytlačilovi. K vyvěšení vlajky v květnu 1945 bych rád uvedl několik doplňujících okolností.

1/ Dotyčnou československou vlajku vlastnil pan B. Zelený. S Rudou Vytlačilem byli přátelé. Já s matkou jsme bydleli ve stejném domě jako p. Zelený.

2/ Na věž kostela jsem ji vynesl spolu s Rudou a umístili jsme ji na zábradlí ochozu.

3/ Byla to akce stejně riskantní, jako když rudoarmějec Valentin Indus se sám postavil na křižovatce proti německým obrněným vozům, které přijížděly od Záborné, čehož jsem byl očitým svědkem. Dívčí škola byla v té době obsazena německou vojenskou „schutzpolizei“ a býval by nebyl problém nás sestřelit. Němečtí vojáci zřejmě již neměli v úmyslu situaci v městě vyostřovat, protože jsem viděl, jak se radovali z konce války, když jim p. Zelený, který měl radioopravnu, pouštěl z protějšího okna zprávu o kapitulaci wermachtu.

Není mi jasné, proč je moje účast na této akci od počátku zamlčována. Jediný Jan Krátký ji uvádí ve svých pamětech.

Tolik malý příspěvek redakční rady, který jako vysvětlení jedné krátké epizody dobře zapadá k letošnímu 60. výročí od konce II. světové války.

redakce

Nabídka některých publikací vydaných v nakladatelství Linda – Jan Prchal, Polná, nyní s podstatnou slevou

1. Bruno Adler: **Boj o Polnou**. Beletristicky zpracovaný příběh Leopolda Hilsnera, úvodní slovo Eduard Goldstücker, překlad z němčiny Eva Červinková, 170 stran, 17 obr. příloh, původní cena 119,-, **nyní 50,- Kč**, vyd. 1999.

2. Zdeněk Jaroš: **Břetislav Rérych – tvůrce polenského muzea**. Studie k 100. výročí muzea v Polné, 78 stran, 35 obr. příloh, původní cena 89,- Kč, **nyní 50,- Kč**, vyd. 2000.

3. **Hilsneriáda k 100. výročí 1899-1999**. Sborník příspěvků (Milan Šup: *Polná v roce 1899*, Bohumil Černý: *Vražda v Polné*, Jan Prchal: *Pohlednice z času hilsneriády*, Jan Hozák: *Hilsneriáda v českém tisku*, Petr Vašíček: *Lékařské aspekty tzv. hilsneriády*); jeden z nejproslulejších justičních omylů, nové poznatky a objevy; 194 stran, 114 obr. příloh, původní cena 159,- Kč, **nyní 90,- Kč**, vyd. 1999. V listopadu 2000 vyšlo druhé rozšířené vydání pod názvem **Hilsneriáda k 100. výročí píseckého procesu**. (dosud nejobsáhlejší a nejprehlednější literární zpracování)

4. Petra Pechová: **Karel Ludvík Klusáček, malíř staropražan (1865-1929)**. Biografie známého malíře, přítele Mikoláše Alše, zakladatele spolku Mánes a Volných směrů, zachránce domu U Vejvodů. 33 obrazových příloh, 136 stran, původní cena 109,- Kč, **nyní 50,- Kč**, vyd. 2001.

5. **Básně**. Devět básní se vztahem k Polné od polenských autorů, doplněno grafickými listy výtvarníka Jiřího Dajče. Bibliofilie, původní cena 180,- Kč, **nyní jen 80,- Kč**, vyd. 2001 v nákladu pouhých 100 kusů.

Publikace, které jsou v omezeném množství dosud na skladě, si můžete objednat na adrese: nakladatelství Linda, Husovo náměstí, čp. 22, 58813 Polná nebo telefonicky: 731567364. Rádi Vám je zašleme na dobírku.

Co připravujeme. V dohledné době by měla vyjít publikace Jindřicha Coufala *Staletá historie obce Zhoř*; nejpozději v dubnu roku 2006 vyjde v našem nakladatelství titul *Polná ve 20. století* s množstvím obrazových příloh.